

ΕΚΛΟΓΗ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

Ἐξελέγη δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας ὁ κ. Ἡλίας Βενέζης τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας ἐν τῇ Τάξει τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν πρὸς πλήρωσιν ἕδρας τῆς Λογοτεχνίας.

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΚΛΕΙΣΤΩΝ ΦΑΚΕΛΩΝ

Γίνονται δεκταὶ αἰτήσεις περὶ καταθέσεως ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἀκαδημίας, κεκλεισμένων φακέλων: α) ὑπὸ τοῦ κ. Ἄντ. Τσίκουλα καὶ β) ὑπὸ τῶν κ. Δημητρ. Συμεωνίδου καὶ Μαρίας Δαφνομήλη Κωστοβασίλη.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

α) Ὁ κ. Γεώργ. Ἰωακείμογλου, παρουσιάζων τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χρήστου Σολομωνίδου «Ὑμνος καὶ Θρηῆνος τῆς Σμύρνης», Ἀθῆναι 1956, εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἐν νέον βιβλίον τοῦ λογοτέχνου καὶ ιστοριοδίδου τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἑλληνικῆς Μικρᾶς Ἀσίας κ. Χρήστου Σωκρ. Σολομωνίδου. Τὸ βιβλίον φέρει τὸν τίτλον «Ὑμνος καὶ Θρηῆνος τῆς Σμύρνης», Ἀθῆναι, 1956.

Τρία ἄλλα βιβλία: «Στὶς ὄχθες τοῦ Μέλη», «Τὸ Θέατρο στὴ Σμύρνη» καὶ «Ἡ ἱατρικὴ στὴ Σμύρνη» ἔχουν παρουσιασθῆ εἰς τὴν Ὀλομέλειαν τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς 27ης Μαρτίου 1952, τῆς 11ης Νοεμβρίου 1954 καὶ τῆς 10ης Νοεμβρίου 1955. Ἡ Ἀκαδημία ἐκτιμῶσα τὴν λογοτεχνικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῶν ρηθέντων βιβλίων ἀπένευμεν εἰς τὸν ἀκάματον συγγραφέα, κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς 29 Δεκεμβρίου 1955¹, Βραβεῖον.

Τὸ νέον βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος εἶναι ὁ ὕμνος εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὸ δεύτερον περιλαμβάνει τὸν θρηῆνον τῆς Σμύρνης.

Ἀπὸ τὸ Α' μέρος ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ κεφάλαιον «Ἡ Τραγουδημένη Σμύρνη» ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ἱστορικούς, περιηγητάς, ποιητάς καὶ πεζογράφους οἱ ὅποιοι ὕμνουσιν τὴν πρωτεύουσιν τῆς Ἰωνίας. Ὁ Ἡρόδοτος γράφει «Οἱ δὲ Ἴωνες οὗτοι τοῦ μὲν οὐρανοῦ καὶ τῶν ὠρέων ἐν τῷ καλλίστῳ ἐτύγχανον ἰδρυσάμενοι πόλιος πάντων ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν». Ὁ Στράβων ὀνομάζει τὴν Σμύρνην «καλλίστην πασῶν». Καὶ πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐκφράζουσι τὸν θαυμασμόν των διὰ τὴν Σμύρνην.

Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς τῆς ἀφιερώνει τοὺς ἑξῆς στίχους:

«Καὶ ὦ Σμύρνη, πάντα ἐσὺ μαργαριτὰρι
στὰ μαλλιά τῆς νεράϊδας Μικρασίας».

Τὸ τρίτον κεφάλαιον «Ἡ ὁμορφία τῆς Σμυρνιαῆς» εἶναι ὕμνος διὰ τὸ κάλλος

¹ Βλ. Πρακτικά, 30, 1955, σ. 481.

τῶν Σμυρναίων γυναικῶν. Ὁ ἀείμνηστος συνάδελφός μας Σωτήρης Σκίπης γράφει εἰς ἓνα ποίημά του:

«Ὅλα τ' ἀστέρια στή νυχτιά,
κοίταξα ἐψὲς ἓνα πρὸς ἓνα
μὰ σὰν τὰ μάτια σου, Σμυρνιαῖα
δὲν φέρει ὁ νοῦς μου πιά κανένα».

Ἄλλὰ δὲν πρόκειται μόνον διὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς Σμυρνιαῖς. Ὁ συγγραφεὺς ἀπονέμει εἰς αὐτὴν δικαίους ἐπαίνους. «Εἶχε φλογερὸ ἐθνικισμὸ καὶ ἰδανικὴ χριστιανικὴ παράδοση. Ἦταν σημαιοφόρος τῆς μεγάλης Ἰδέας καὶ εὐλαβῆς ἰέρεια τῆς Θρησκείας. Τὸ πραγματικὸ καύχημα τῆς Σμυρνιαῖς καὶ ὁ λαμπρότερος φωτοστέφανος τῆς ὁμορφιάς της ἦταν ὁ ἠθικός της κόσμος».

Τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἀφιερῶται εἰς τὴν Σμυρναϊκὴν γυναικειάν ἀμφίεσιν, τὸ πέμπτον εἰς τὴν κόμμωσιν καὶ ὑπόδησιν καὶ τὸ ἕκτον εἰς τὰ κοσμήματα καὶ ἀρώματα. Τὰ κεφάλαια ταῦτα περιλαμβάνουν ἐκτὸς ἄλλων πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικὸν τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ εἶναι πολύτιμον καὶ διὰ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας.

Τὸ ἕβδομον κεφάλαιον: «Τὰ λουτρὰ τῆς Ἀρτέμιδος» πραγματεύεται τὴν ὕδρευσιν τῆς Σμύρνης καὶ τὰ περίφημα χαμάμια. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχουν πολλοὶ πληροφορίαι λαογραφικοῦ περιεχομένου.

Τὸ δεῦτερον μέρος τοῦ βιβλίου ἐπιγράφεται «Ἔτσι θρηνήθηκε ἡ Σμύρνη». Ὁ συγγραφεὺς γράφει. «Ἡ τραγουδημένη, μὲ χίλιους σκοποὺς κι' ἀπὸ χιλιάδες στόματα, πολιτεία, δὲν μπόρεσε νὰ ξεφύγει τὴν ἀτεγκτὴ τῆς Εἰμαρμένης βουλή· Κι' ἐνῶ, κατὰ καιροὺς, ἔλαμπε καὶ φεγγοβολοῦσε—μετέωρο ὁμορφιάς—χανόταν καὶ πάλι στὸ ἀνακύκλωμα τοῦ χρόνου. Θεομηνίες ἐπίβουλες καὶ ἀνθρώπινη ὀργὴ τὴν κατέστρεφαν καὶ τὴν ἐρήμωναν. Σεισμοὶ καὶ πυρκαϊῆς, ἐπιδημίαι κι' ἐπιδρομές, ὀλέθριοι πόλεμοι καὶ σφαγὲς ἀνήλεες, ἀπετέλεσαν στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων, τὸ μαρτυρικὸ τῆς κομπολόϊ».

Εἰς τὰς καταστροφὰς αὐτὰς ἀφιερῶνται πέντε κεφάλαια (9-13). Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ 14^{ον} κεφάλαιον. Ἀφορᾷ εἰς «τὸ ρεμπελιὸ τῆς Σμύρνης». Ὁ συγγραφεὺς γράφει. «Τὸ ἱστορικὸν τοῦ Ρεμπελιοῦ» ἔχει οὕτω: «Γερμανοὶ σχοινοβάτες εἶχαν στήσει ἓνα πρόχειρο τσίρκου ἀπὸ σανίδια στοῦ Χωριάτη Ἀλάνι, ἀπέναντι στὴν ἀργότερα σχολὴ τοῦ Φασουλᾶ, ὅπου θὰ ἔδιναν παραστάσεις. Τὸ βράδυ τῆς 15^{ης} Μαρτίου 1797 δύο Ζακυνθῖνοι ναῦτες, ἐνετοὶ ὑπήκοοι, θέλησαν νὰ ὑπερηγήσουν τὸ ξύλινο περίφραγμα τοῦ τσίρκου καὶ νὰ μποῦν, δίχως νὰ πληρώσουν. Ἐμποδίστηκαν ὁμῶς ἀπὸ τὸ Γενίτσαρο φύλακα κι' ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ὀνομαζόμενος Πανᾶς, σκοτώνει τὸν φύλακα».

Ὁ πρόξενος τῆς Ἑνετίας ἀρνεῖται νὰ παραδώσῃ τὸν φονέα. Τότε ὁ Τουρκικὸς ὄχλος, ἐπιδίδεται κατὰ παλαιὰν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν διατηρεῖ καὶ σήμερον εἰς σφαγὰς καὶ πυρκαϊάς. Χιλιάδες σπίτια καὶ καταστήματα, ὀλόκληρος ὁ Φραγκομαχαλαῶς, γίνονται παρανάλωμα τοῦ πυρός. Χιλιάδες Ἑλλήνων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ 20 ἱερεῖς εὐρίσκουν τραγικὸν θάνατον.

Ὁ κ. Σολομωνίδης παραθέτει, εἰς ἰδικήν του μετάφρασιν, περιγραφὴν Γάλλου δημοσιογράφου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ Ρεμπελιῦ. Ἀπὸ τὴν περιγραφὴν αὐτὴν ἀναφέρει μίαν περικοπήν, ἣ ὁποία δεικνύει ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον δὲν εἶχε ἐξαφανισθῆ, τόσον ὅπως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. «Τὸ μόνο πολεμικόν, ποὺ βρισκόταν στὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης ἦταν ἡ ἰσπανικὴ φρεγάτα *Experiencia*, κυβερνωμένη ἀπὸ τὸν πλοίαρχο *Tomas del Hugo* ἀπ' τὸ Κάδιξ. Οἱ Ἴσπανοὶ παρεσχον κάθε βοήθεια καὶ φιλοξενία στὰ 4-5 χιλιάδες πρόσωπα ποὺ εἶχαν κατακλύσει τὸ σκάφος. Ἐπίσης πολλοὶ ἔτυχον βοήθειας ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ πλοῖο *Withy Wood*, πλοίαρχος τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ *Henry Stevenson*. Μεταξὺ τῶν ἄλλων πλοίων (τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἦσαν ραγούζικα καθὼς κι' ἓνα γαλλικόν) γινόταν συναγωνισμὸς ποιὸς θὰ παράσχει μεγαλύτερη συνδρομὴ καὶ περίθαλψη στοὺς δυστυχεῖς Ἑλληνας τῆς Σμύρνης, ποὺ ἀγωνιζόταν νὰ σωθοῦν». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ταῦτα τὸν Αὐγουστον τοῦ 1922 οὐδεμίαν βοήθειαν παρέσχον εἰς τοὺς σφαζομένους Ἑλληνας καὶ Ἀρμενίους τὰ 32 πολεμικὰ πλοῖα τῶν συμμάχων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης. Εἰς τὴν *Revue de Paris* ἀναγράφεται: «Οἱ φωνὲς τῶν σφαζομένων ἔφθαναν ἀπὸ τὴν παραλία καὶ τὰ πτώματα τῶν πνιγομένων ἐπέπλεον γύρω ἀπὸ τὰ πλοῖα. Μέσα στὴν ἀγριότητα αὐτὴ ἠκούσθησαν ἦχοι μουσικῆς ἀπὸ ἓνα ἀγγλικὸ πολεμικὸ σκάφος καὶ ἀνάκρουσμα διαφόρων τεμαχίων πρὸς τέρψιν τῶν ἐπιβαινόντων». Ἡ ἀνθρωπότης προοδεύει ἀπὸ ὑλικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ γίνεται πτωχοτέρα ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Ὅταν γίνεται λόγος περὶ ὑποανεπτυγμένων χωρῶν, πρέπει νὰ ἐρωτῶμεν πρόκειται περὶ ὑλικῶς ὑποανεπτυγμένων ἢ ἠθικῶς ὑποανεπτυγμένων χωρῶν. Ἡ Ἑλλὰς θεωρεῖται ὑποανεπτυγμένη χώρα καὶ λαμβάνει διὰ τοῦτο ὑλικὴν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ πλουσίους τῆς γῆς. Ἄς ἀνταποδώσωμεν τὴν βοήθειαν ταύτην μὲ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ἔχουν ἀνάγκην μεγάλαι χώραι, αἱ ὁποῖαι κατευθύνουν σήμερον τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπάρχει μία ἕμμετρος διήγησις τῆς καταστροφῆς τοῦ Φραγκομαχαλαῶ (15^{ον} κεφάλαιον) κατὰ τὸ «Ρεμπελιὸν» τοῦ 1797, ἀπὸ τὸν λαϊκὸν ποιητὴν Νικήταν Νηφάκον. Ὁ συνάδελφος κ. Σωκρ. Κουγέας, ἀντέγραψε τὸ ἐν λόγῳ στιχοῦργημα ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ τὸ παρέδωκε εἰς τὸν κ. Ἰ Παπαγιαννόπουλον, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ «Μικρασιατικὰ Χρονικά».

Ἀκούσατε μερικοὺς στίχους:

*Αὐτὸς καὶ ὅλα τὰ καλὰ
αὐτοῦ τοῦ Φραγκομαχαλᾶ
γιὰ (ἕνα) μερονύκτι
ἐμπῆκαν εἰς τὸ δίκτυ,
καὶ ἔγινε πολλὴ φθορὰ
θρηνωδεστάτη συμφορὰ
πολὺς ἐγένη σκλαβωμὸς
γυναῖκες καὶ παιδιὰ
καῆκαν στὴ φωτιά.*

Τὰ ἐπόμενα κεφάλαια (16 - 19^{ον}) τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Σολομωνίδη ἀφοροῦν εἰς τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἑλλήνων τῆς Σμύρνης κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, τοὺς Ἀνθελληνικοὺς διωγμοὺς τοῦ 1914 - 1918 καὶ τὴν τραγωδίαν τοῦ 1922. Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον (19^{ον}) ἐπιγράφεται «Ἡ Ἑλληνικὴ μούσα θρηνεῖ»

Τὸ λυρικὸν ὕφος τοῦ συγγραφέως προσδίδει εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Ἐν τούτοις δὲν λείπει ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια. Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα διηγεῖται ὁ κ. Σολομωνίδης δὲν εἶναι προϊόντα φαντασίας ἢ ἀνεύθυνοι διηγήσεις. Παντοῦ ὑπάρχει περὶ αὐτῶν ἡ ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς πολλὰς ὑποσημειώσεις ἐν τῷ κειμένῳ καὶ εἰς ἰδιαίτερον πίνακα καταλαμβάνοντα 15 σελίδας. Ὁ ἀναγνώστης εὐρίσκει εἰς τὸν πίνακα τὸ βιβλίον, τὸ περιοδικόν, τὴν ἔφημερίδα, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, ἔτι δὲ καὶ τὴν βιβλιοθήκην, ὅπου τὰ ἐμελέτησεν ὁ συγγραφεύς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον καθίσταται λίαν χρήσιμον εἰς πάντα μελετητὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Σμύρνης.

Θλίψις καὶ πικρία εἶναι τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα προκαλεῖ εἰς τὴν καρδίαν παντὸς Ἑλλήνου ἡ ἀφήγησις τοῦ κ. Σολομωνίδη. Ἰδιαιτέρως ὁμως συγκινεῖ ἡμᾶς τοὺς συμπολίτας του. Ἀλλὰ δὲν λείπει καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ὑπερηφανείας, ὅταν διαβάζωμεν τὰς πράξεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πράξεις ἥρωισμοῦ, εὐψυχίας, θάρρους καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ καθῆκον.

Ἴδου τί γράφει ὁ κ. Σολομωνίδης μεταξὺ ἄλλων διὰ τὸν Ἐθνομάρτυρα μητροπολίτην Χρυσόστομον.

«Ὁ Δεσπότης τελειώνει τὴ στερνὴ Λειτουργία καὶ ἀνεβαίνει στὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο. Τὰ διαβήματά του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ποιμνίου του στὸν Πρόξενο τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Χόρτων ἀτονοῦν. Ὁ Χόρτων, στὸ βιβλίον τοῦ, ποῦ ἐξέδωσε γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Σμύρνης γράφει: «ὁ Μητροπολίτης ἦτο κάτωχρος. Ἡ σκιά τοῦ ἐγγίζοντος θανάτου ἠπλοῦτο ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας του. Ἦγωνίζετο μὲ

σθένος για τὴ διάσωση τοῦ ποιμνίου του». Οἱ παριστάμενοι προσπαθοῦν νὰ πείσουν τὸν Χρυσόστομο νὰ φύγει. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Καθολικῶν τὸν ἐξορκίζει νὰ ἀναχωρήσει μαζί του. Τοῦ εἶχε ἐξασφαλίσαι θέση σὲ πλοῖο. Ὁ Χρυσόστομος ἀπαντᾷ: Παράδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ καθῆκον τοῦ καλοῦ ποιμένος εἶναι νὰ παραμένει μετὰ τὸ ποιμνιόν του». Ἡ ἀπόφασί του εἶναι ἀκλόνητη. Δὲν θ' ἀφίσει «ὁ καλὸς ποιμὴν» τὸ ποίμνιο, μόνο του, στὶς τραγικὲς του στιγμὲς.

Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν Παγκόσμιον Ἱστορίαν πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπεριότητος θυσίας, τὰ ὁποῖα φωτίζουν τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ἐνὸς Ἑθνους.

Ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἐθανάτωσε μυριάδας Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλ' ἡ Ἑθνικὴ Ἰδέα ἐξῆλθε νικητρία.

β) Ὁ κ. **Κωνστ. Τριανταφυλλόπουλος**, παρουσιάζων τὸ βιβλίον «Ἀλληλογραφία τῆς Π. Σ. Δέλτα 1906 - 1940 (ἐπιμελεία Ξεν. Λευκοπαρίδου), εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν πρόσφατον βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀλληλογραφία Π. Σ. Δέλτα 1906-1940» μετὰ προλόγου τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν ἔκδοσιν κ. Ξενοφῶντος Λευκοπαρίδου, σελ. 541.

Ἡ ἐπιστολογραφία εἶναι ὁ πρῶτος διάλογος μεταξὺ ἀπόντων εὐθὺς ὡς ἐφευρέθησαν οἱ γραφικοὶ χαρακτῆρες, τὰ «γράμματα», ὅπως ὀνομάζονται ἀκόμη εἰς τὴν δημοτικὴν αἰ ἐπιστολαί. Σὺν τῷ χρόνῳ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον εἶδος τῆς λογοτεχνίας ἢ καὶ τῆς ἱστορίας, ἀναλόγως, ἂν αἱ ἐπιστολαὶ ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν ἢ περιλαμβάνουν γεγονότα σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ἰδίᾳ στοιχεῖα πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, χρησίμων εἰς τὴν ἔρευναν καὶ κριτικὴν τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει ἐξελίξεως.

Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Πηνελόπης Δέλτα ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἐπιστολάς αὐτῆς καὶ τριακοσίας ἐξῆντα ἄλλων προσώπων. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἐπιστολῶν αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐξηγεῖται κατὰ τὸν ἐκδότην ἐκ τοῦ ὅτι συνήθιζε νὰ γράφῃ ἐπιστολάς κατ' εὐθείαν χωρὶς νὰ σχεδιάζῃ ἢ νὰ κρατῇ ἀντίγραφον. Τὰ πρόσωπα' ἐξ ὧν προέρχονται αἱ πρὸς αὐτὴν ἐπιστολαί, ἀνήκουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς περιόδου ἀπὸ τὸ ἔτος 1906 ἕως τὸ 1940. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1941, μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γερμανῶν, τερματίζει τὴν ζωὴν της.

Ἐκ τῶν προσώπων τῆς ἀλληλογραφίας δύναμαι νὰ ἀναφέρω μερικὸς ἐκ τῶν μὴ ζώντων τὴν σήμερον, καθ' ἣν σειρὰν δημοσιεύονται αἱ ἐπιστολαὶ των εἰς τὸ βιβλίον.

Κωστής Παλαμᾶς, Ἀλέξανδρος Πάλλης, Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, Ἀλέξανδρος Δελμουῆζος, Γιάννης Ψυχάρης, ὁ Μητροπολίτης Ἀμασείας Γερμανὸς Καραβαγγέλης, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἀλέξανδρος Διομήδης, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Χρῦσανθος Φιλιππίδης, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ὁ Ἰωάννης Ἀθανασάκης, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ Κωνσταντῖνος Δεμερτζῆς.

Εἶναι φανερὸν τὸ ἐνδιαφέρον πὸν παρουσιάζουν αἱ γνῶμαι τοιούτων ἀνδρῶν. Τὸ ὕλικόν εἶναι ποικίλον. Δὲν λείπει οὔτε ἀτμόσφαιρα οἰκειότητος, οὔτε ἐλευθερία ἐκδηλώσεων, ὅπως ἀρμόζει εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἐπικοινωνίας. Εἰς μερικὰς ἐπιστολὰς διαβάξει κανεὶς κρίσεις γιὰ σύγχρονα πρόσωπα πηγαῖες, καθαρὲς ἀπὸ κάθε συμβατικότητα καὶ συγγραφικὴ ἐθιμοτυπία.

Ἄλλ' ὁ πυρὴν τῆς ἐπιστολογραφίας εἶναι κατὰ βᾶσιν ὑψηλότερος. Τὰ ζητήματα πὸν προκαλεῖ ἡ Δέλτα περιστρέφονται ἢ ἐκβάλλουν εἰς εὐάριθμα προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ πάσης περιόδου τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ζωῆς, διότι εἶναι θεμελιακά. Αἱ ἐπιστολαὶ τῆς Δέλτα δὲν εἶναι ἢ εἶναι εἰς ἐλάχιστον βαθμὸν γνωρίσματα τῆς ἰδιωτικῆς τῆς ζωῆς. Εἶναι καρπὸς ὠριμάζων σὺν τῷ χρόνῳ, καρπὸς τῶν ἀνωτέρων βλέψεων πὸν ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς τῆς εἰς τρόπον, ὥστε ἀποτελοῦν ὀλοκληρωτικὸν στοιχεῖον τοῦ ὅλου πνευματικοῦ ἔργου τῆς καὶ φωτίζουν αὐτὸ ἀπὸ περισοτέρων πλευρῶν.

Καὶ οἱ σκοποὶ αὐτοὶ πὸν ἐπιδιώκει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ τὸ βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Γιὰ τὴν Πατρίδα*» στρέφονται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας, ἓνα πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀφ' ἐνὸς ἐμπλέκεται κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μοιραίως εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑψώνεται ἀπὸ τὴν Δέλτα εἰς θέμα ἐθνικόν.

Θαυμάσια χαρακτηρίζει ὁ Ἀλέξανδρος Δελμουῆζος, κριτὴς ἀρμοδιώτατος, ἅμα τῇ ἐκδόσει του, τὸ 1909, τὸ ἔργον αὐτὸ ὡς «τὸ πρῶτον ἐθνικὸν βιβλίον γιὰ παιδιὰ» καὶ ὡς ἀρχὴ μεγάλης σειρᾶς. Καὶ μετὰ ἓν ἔτος, τὸ 1910, ὅταν ἐξεδόθη τὸ «*Παραμύθι χωρὶς ὄνομα*», γράφει πρὸς τὴ Δέλτα ὅτι αὐτὸ εἶναι «τὸ δεῦτερον ἐθνικὸν βιβλίον γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους».

Τοὺς χαρακτηρισμοὺς αὐτοὺς τοὺς ἐπικυρώνει μετὰ μίαν εἰκοσαετίαν ἡ αὐθεντία τῆς Ἀκαδημίας, ὅταν ἀπονέμη τὸ 1930 εἰς τὴν συγγραφέα τὸ ἀργυροῦν μετάλλιον μὲ τὸ αἰτιολογικὸν ὅτι ἡ Πηνελόπη Δέλτα «διὰ ὅκτῳ μέχρι τοῦδε τόμων κηρῦσει εἰς μεγάλους καὶ μικροὺς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ἑφεστίου τῆς Θεοῦ, τοῦ Θεοῦ τῆς φιλοπατρίας καὶ φιλανθρωπίας... Ὅ,τι πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ἔξαρθῇ εἶναι ἡ ἀρχαϊκῶς Ἑλληνικὴ ἀμεροληψία τῆς συγγραφῆς...».

Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπιστέλλων, διὰ τὴν συλλογὴν αὐτογράφων μιᾶς τῶν θυγατέρων τῆς, γράμμα πὸν εἶχε λάβει ἀπὸ

τὸν Ἀϊνστάϊν, τῆς γράφει νὰ προσέχη τὴν ὑγείαν της, διότι «εἶσαι», λέγει, «ἓνα κεφάλαιον πολῦτιμον διὰ τὴν Ἑλλάδα».

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόβλημα μέσα εἰς τὰς ἐπιστολὰς τῆς Δέλτα συνέχεται, ὅπως εἶπα, μοιραίως μὲ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Διὰ τί; Διότι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας καὶ ἰδίᾳ ἀφ' ὅτου εἶδε τὸ φῶς τὸ πρῶτον ἔργον της ἀρχίζει νὰ ἐκλαμβάνεται ὁ δημοτικισμὸς, ὅχι ὡς αὐθύπαρκτος ἐκδήλωσις. Ἀρχίζει νὰ καλλιεργῆται συστηματικῶς ἡ ἰδέα ὅτι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι ἐν μόνον ἐκ τῶν στοιχείων τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τὴν ὁποίαν διψᾷ ὁ κόσμος μετὰ μάλιστα τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1909. Τοῦτο ἀληθεύει ἀναμφισβητήτως ὡς πρὸς τὸ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα, ἀφοῦ τὸ ζήτημα αὐτὸ θεωρεῖται ἀνεπίδεκτον κριτικῆς καὶ προόδου χωρὶς τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν καὶ κάποιαν γλωσσικὴν τακτοποίησιν. Ἀληθεύει ἀκόμη κατὰ τινα ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ δίκαιον τουλάχιστον ἀπὸ ἱστορικῆς συνδέσεως τῶν δύο αὐτῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων, γλώσσης καὶ δικαίου. Διότι τότε τὸ πρῶτον τίθεται εἰς παράλληλον γραμμὴν πρὸς τὴν διγλωσσίαν τὸ διττὸν δίκαιον, ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐπίσημον ἐφ' ὅσον εἶχεν ἐπιβληθῆ κατ' ἐπιταγὴν ξενικοῦ νόμου, τοῦ ρωμαϊκοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ λαϊκὸν δίκαιον, ποῦ παρ' ὄλον ὅτι εἶναι ἀνεπίσημον, ζῆ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους καὶ πολλάκις ὑπερισχύει ἐκείνου κατὰ τὴν νομικὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων. Θὰ ἐπερίμενέ τις νὰ εὕρῃ περαιτέρω εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῆς Δέλτα κάποιαν σύνδεσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος πρὸς τὸν οἰκονομικὸν τομέα, ἣτις ἐξήρθη βραδύτερον εἰς ἄλλους κύκλους ἀπροόπτως εἰς βαθμὸν καὶ κατὰ τρόπον ποῦ δὲν ἐφαντάζοντο ἀλλ' οὔτε βέβαια καὶ ἐπεδίωκαν οἱ πρωτεργάται τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως ἄλλως εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὅχι σπανίως συμβαίνουν τοιαῦτα ἀπρόοπτα κατὰ ἐπιβεβαίωσιν τοῦ νόμου τῆς ἑτερογενείας τῶν σκοπῶν. Μόνον ὁ Ἀλέξανδρος Δελμοῦζος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Δέλτα, κρατεῖ τὴν πυκνότερη ἀλληλογραφία, θίγει κάπως τὸ θέμα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ζητήματος, ἀν οἱ μεγάλοι ἄνδρες ποῦ ἀσκοῦν ροπήν εἰς τὰς κοινωνικὰς μεταβολὰς εἶναι πράγματι δημιουργοὶ καταστάσεων, ὅπως φαίνεται νὰ νομίζῃ ἡ Δέλτα ἢ εἶναι μᾶλλον δημιουργήματα ὠρισμένων κοινωνικῶν μορφῶν, ὅπως φρονεῖ ὁ Δελμοῦζος. Ἄλλ' ἢ συζήτησις αὐτὴ δὲν ἔχει συνέχειαν μέσα εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν. Ἴσως θὰ κατέληγε, νομίζω, εἰς τὸ πόρισμα ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι καὶ δημιουργοὶ καὶ δημιουργήματα.

Ἡ γλῶσσα ἀπασχολεῖ τὴν Δέλτα ὡς ἐρευνητὴν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος καθ' ὅλην τὴν συγγραφικὴν δρᾶσίν της. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀλληλογράφοι κάμνουν παρατηρήσεις ἄλλοι ἠπίας μορφῆς καὶ συνετάς, ὅπως ὁ Δελμοῦζος, ὅστις εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας ἐμφανίζει ὡς πρότασιν πρὸς μίμησιν τὴν ἀκόλουθον

ἀρχήν: «Ἐπειδὴ τὴν καθαρεύουσα ἀδύνατο νὰ τὴ βγάλωμε ἀπ' τὰ σχολεῖά μας — γιὰ αἰῶνα, ἴσως καὶ ... — ἀνάγκη νὰ μὴ δυσκολεύωμε τὸ παιδί μὲ διπλῆ ὀρθογραφία».

Ἄλλ' ἐκ τῶν ἀλληλογράφων οἱ Ψυχαρισταὶ προσπαθοῦν νὰ φέρουν στὰ νερά των, στὴν «καθάρια» δημοτικῆ, τὴν Πηνελόπη Δέλτα πού δὲν ἠμπορεῖ νὰ χωνεύσῃ τὰ θέσφατα τοῦ Ψυχάρη. Ἐπιμένει εἰς μίαν στρωτὴ ὁμιλουμένη γλῶσσα. «Γράφω, λέγει, ὅπως ὁμιλῶ». Δὲν ὑπακούει εἰς κανόνας πού ἔχουν συντάξῃ εἰς τὸ γραφεῖον των μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. «Δὲν συνείθισε τὸ αὐτί μου, γράφει, τὸ ρωμαϊκο αὐτί μου, τοὺς κανόνες τοῦ κ. Ψυχάρη». Τὸ σύστημά του, ἀφοῦ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι αὐτοτελὴς ὀργανισμὸς, δικαίως τὸ θεωρεῖ ἄωρο καὶ ἀνεφάρμοστο, ἐφ' ᾧ ὁ Ψυχάρης τὴν κατακεραυνώνει εἰς τὸν «*Νουμᾶ*» ἀποκαλῶντάς τὴν «ἄγνωστη θεά», «προφήτισσα». Καὶ διὰ νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν παραφθορὰν τῶν λέξεων καὶ εἰς γελοιοποιήσιν φράσεων, κρύπτεται εἰς μίαν ἐπιστολὴν του ὅπισθεν τῆς σχέσεως μεταξὺ οὐσίας καὶ μορφῆς («φόντο καὶ φόρμα») πού δὲν ἔχει τὸν τόπο τῆς εἰς τὸ ζήτημα, ἐνῶ ἡ Δέλτα τοῦ ἀπαντᾷ: «Ἡ γλῶσσα γιὰ μένα δὲν εἶναι σκοπὸς ἀλλὰ μέσον γιὰ νὰ πῶ στὰ παιδιά μας μερικὰ πράματα πού θέλω νὰ ξυπνήσω στὴν ψυχὴ τους καὶ γιὰ νὰ τοὺς τὰ πῶ μεταχειρίζομαι τὴν γλῶσσα πού μιλοῦμε ὅλοι... καὶ πού βρίσκεται ἐπηρεασμένη πολὺ ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα πού γιὰ τόσα χρόνια βασιλεύει στὰ σχολεῖά μας».

Ἄλλ' ὁ Ψυχάρης ἐξακολουθεῖ νὰ φέρῃ παραδείγματα τί ἄκουσε κάποτε ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ τί ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ ταξιδεύσῃ «στὸ Φραγκφούρτι» ὅπου βρίσκεται ἡ Δέλτα διὰ νὰ τὴν πείσῃ.

Καὶ ὅταν καὶ ὁ Δελμοῦζος κάμνῃ μερικὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις τοῦ ἀπαντᾷ: «Ἡ συζήτηση αὐτὴ γιὰ τὴ γλῶσσα δὲν μ' ἐνδιαφέρει οὔτε θὰ μὲ κἀνῃ νὰ γράψω ἄλλη φορὰ πῶς καθαρὴ δημοτικὴ γιὰτὶ θὰ μοῦ φανῇ ἀφύσικο, καὶ τὸ πρῶτιστο πού ζητῶ εἶναι τὸ «φυσικὸ» καὶ τὸ «εἰλικρινές». Δὲν μ' ἐνδιαφέρει ἂν ἡ γλῶσσα μου ἔχῃ ἀκαταστασία, ἀφοῦ αὐτὴν μιλοῦμε καὶ δὲν ξεύρω ἄλλη».

Τὴν ἐμπνέει τὸ θάρρος νὰ εἴπῃ ἀληθείας καὶ εἰς τὸ ἐγγεῖρημα αὐτό, ὅπως ἔλεγεν ἕνας σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος, δυσκολεύεται ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀπολείπει τὸ θάρρος τῆς ἐκφράσεως, τῆς διατυπώσεως, δυσκολεύεται ὅποιος προσκολλᾶται εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ φοβεῖται τὰς λέξεις.

Αὐτὴ ἡ εἰλικρίνεια συνδυασμένη μὲ ἀκατάβλητη δύναμη θιλήσεως, χωρὶς νὰ λείπει ἡ γυναικεία εὐαισθησία, ἀποτυπώνεται εἰς κάθε ἐπιστολὴν τῆς καὶ ἀποτελεῖ ἀκτινοβόλον ἐστίαν πρὸς τὰς σκέψεις τῶν μετ' αὐτῆς ἀλληλογραφούντων. Ἐπηρεάζει κάποτε καὶ ἀποφάσεις των, ὅπως ὅταν ἀποτρέπη ἕνα ἐκ τούτων ἀπὸ τὴν ἀγγλιστὶ δημοσίευσιν ἀντικληρικῶ βιβλίου. Ἄλλοτε πάλιν συναντῶμεν ἀξιολό-

γους κοινωνιολογικάς αναπτύξεις πέρα τῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων, ὅπως ὅταν μετὰ τὴν τουρκικὴν ἐπανάστασιν ἐκφράζεται περὶ τῶν δημογεροντιῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφὴν τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας.

Καὶ ἀπὸ τὴν πληθώραν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναπηδᾷ ἡ χαρὰ τῆς καὶ ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια κατὰ τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας ποῦ ἔζησεν ἡ πατρίδα κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους διὰ τὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀγωνία ἀπὸ τὴν μετέπειτα ταραχώδη περιόδον καὶ ἡ ἀπόγνωσις διὰ τὰ μεγάλα ἀτυχήματα.

Παθαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπικειμένην μικρασιατικὴν καταστροφὴν. Εἰς ἓνα γράμμα τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Δελμοῦζο, Ἰούνιος 1921, διαβάζομε μιὰ σελίδα ἀληθινῆς ρητορείας, γεμάτη πίκρα καὶ ὀργή, ὅπου περίλυπος μέχρι θανάτου ἡ πατριδολάτρις τελειώνει μὲ ἓνα θλιβερὸ προανάκρουσμα τῆς τύχης, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιζητήσῃ μετὰ εἴκοσι ἔτη: «ὦρες, ὦρες, γράφει, δὲν μπορῶ νὰ ὑποφέρω τὸν καημὸ τῆς σημερινῆς καταστάσεως, τῆς συντριβῆς τοῦ μεγάλου ὄνειρου μας, καὶ θυμοῦμαι καὶ καταλαβαίνω τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς Γάλλους ποῦ πέταξαν τὰ μυαλά τους στὸν ἀέρα ὅταν παραδόθηκε τὸ Σεντάν».

Εὐλαβητικώτερο μνημόσυνο δὲν ἤμποροῦσαν νὰ προσφέρουν εἰς τὴν Πηνελόπη Δέλτα τὰ τέκνα τῆς ἀπὸ τὴν δημοσίευσί τῆς «Ἀλληλογραφίας» τῆς, ἀλλὰ καὶ μνημόσυνο διαρκέστερο, ἀφοῦ τὰ γράμματα τῆς συλλογῆς δὲν ἀπεικονίζουν ἀτομικὴ ζωὴ, ἀδιάφορη γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου, ἀλλὰ καταπιάνονται μὲ αἰῶνια προβλήματα καὶ συμβολίζουν μεγάλας ἰδέας.

Καὶ θὰ εἶναι ἐπίσης σπουδαία ἡ εἰσφορὰ εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅταν δημοσιευθῇ καὶ ἡ ἀλληλογραφία ποῦ εἶχεν ἡ Δέλτα μὲ ξένους σοφοὺς, ἰδίᾳ βυζαντινολόγους, ὅπως εἶναι ὁ Σλουμπερζέ, ὁ Μιλλέ, ὁ Περνὸ, ὁ Ἐσσελιγκ καὶ ἄλλοι. Περὶ τούτου παρέχει ἐλπίδας εἰς τὸν λαμπρὸν πρόλογον ὁ κ. Λευκοπαρίδης, ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως, δοκιμώτατος συγγραφεὺς, γνωστὸς ἐκ παντοίων μελετῶν καὶ κριτικῶν περὶ θεμάτων λογοτεχνικῶν, διεθνῶν καὶ πολιτικῶν. Ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ διαφώτισιν τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Π. Δέλτα εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε πράγματι τυχερὸν τὸ βιβλίον. Ὅχι μόνον ἡ τεχνικὴ τακτοποίησις καὶ τὸ πλῆθος τῶν σημειώσεων εἶναι ὑποδειγματικά, ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ἀλληλογραφοῦντα πρόσωπα προτάσσει βιογραφικὰ στοιχεῖα, τὰ συνοδεύει μὲ ἄδολον καὶ ἐλευθερόστομον κριτικὴν καὶ προβαίνει εἰς φιλοσοφημένην ἐκτίμησιν κοινωνικῶν ρευμάτων καὶ καταστάσεων.